

Az aktív állampolgárságra nevelés gazdagító programja

© SZÁNTÓ Mariann

Eszterházy Károly Főiskola, Eger, Magyarország

mariannszanto@gmail.com

A gazdagítás, dúsitás, mint a tehetséggondozás egyik lehetséges útja

A gazdagítás a tehetségfejlesztő munka alapeszköze: ennek keretében a tehetségigéretnek adottságaikkal összhangban folyamatosan többet nyújtunk tehetségük kibontakoztatásához (Balogh, 2012). Fajtái:

1. *Mélységben történő gazdagítás.* Ennek során több lehetőséget kínálunk a tehetséges gyerekeknek tudásuk és képességeik alkalmazására, mint általában a tanulóknak.

2. *A tartalmi gazdagítás.* Azt jelenti, hogy a tananyagot a tanulókra érzékenyen szerkesztjük meg, figyelembe véve érdeklődésüket, szükségleteiket, s ezeket közben fejlesztjük.

3. *A feldolgozási képességek gazdagítása.* Elsősorban a kreatív és kritikus gondolkodás fejlesztését jelenti felfedező, illetve interdiszciplináris tevékenység közben.

4. *A tempóban történő gazdagítás.* A tehetséges gyerekek átlagosnál gyorsabb munkájára épül: ugyanannyi idő alatt többet képesek feldolgozni társaiknál, így kiegészítő elemeket is bevonhatunk a fejlesztő folyamatba.

A gazdagítás célja tehát elsődlegesen nem az ismeretek bővítése, hanem az olyan képességek fejlesztése, mint a kreatív gondolkodás és problémamegoldás, a kritikai gondolkodás vagy a tudományos gondolkodás. A gazdagításban fontos, hogy a tanuló számára az ismeret az újdonság erejével hasson, megoldása jelentsen kis nehézséget, ugyanakkor legyen változatos is. A feldolgozandó ismeret a tananyagon túlmenő legyen, az anyag maga időnként legyen nyitott végű, vagyis maradjanak megválaszolatlan kérdések. Legyen kissé homályos is, hogy a tanuló érdeklődését felkeltse. A tanulót arra kell tanítani, ösztönözni, hogy önálló tapasztalatszerzés, kutatómunka révén jusson el az ismeretekig. Ez lehetőséget ad az önirányítottságra, a független gondolkodásra és a cselekvésre. Az ismeretszerzés egyfajta kutatómunka eredménye legyen, mely sokkal közelebb áll a természetes ismeretszerzéshez. A tanulmányban bemutatásra kerülő aktív állampolgárságra nevelés gazdagító programjának elkészítésekor ezeket az aspektusokat tartottam szem előtt.

A gazdagító program megszületése

A jól működő demokráciában és a sikeres gazdaság működtetésében kiemelkedő szerep jut a tevékeny és felelős állampolgároknak, akik képesek megküzdeni a korunkat jellemző bizonytalanságokkal, ugyanakkor érzékenyek szűkebb és tágabb közösségük problémáira is. Európában egyre elfogadottabb, hogy az aktív állampolgársághoz szükséges tudás és készségek az általános műveltség részét képezik. Az Európai Unió Tanácsának Oktatás és Képzés 2020 című dokumentuma megerősíti azt az EU stratégiai célt, miszerint a fenntartható, tudásalapú növekedés és foglalkoztatás, valamint az egyéni kiteljesedés, a társadalmi kohézió és az aktív polgári szerepvállalás elengedhetetlen feltétele Európa versenyképességének, növekedésének és a demokratikus polgári lét megvalósításának. Ehhez a leghatékonyabb befektetés a humántőke fejlesztése: az oktatás és képzés. A dokumentum négy stratégiai célja között szerepel a méltányosság, a társadalmi kohézió és az aktív polgári szerepvállalás előmozdítása. Az aktív állampolgárság kérdése szerepelt a 2011-es magyar EU elnökség oktatási prioritásai között.

Az oktatáspolitikusok azt hangsúlyozzák hazánkban, hogy az állampolgári nevelés célja az, hogy a diákokat képessé tegye a gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális életben való gondolkodó és felelős részvételre. Úgy vélik, ehhez nem csupán tudásra, hanem bizonyos készségek és attitűdök fejlesztésére is szükség van.

A tehetséges gyermekek a többi gyermektől eltérő ütemben tanulnak, és ennek az ütemnek az összehangolása kulcsfontosságú a fejlődésük szempontjából. A tehetséges gyermekek a tanulás kulcsterületein mélységre vágnak. A pedagógusok ezt a szükségletet gyakran csak az „ismeretgyarapítással” elégítik ki. A tehetséges gyermekeknek szükségük van arra a kihívásra és ösztönzésre, hogy potenciális képességeiket próbára tegyék. A tehetséges gyermekeknek iskolai éveik alatt végig szükségük van programokra és szolgáltatásokra. A legtöbb középiskola pedagógiai programjában hangsúlyos szerepet kap az aktív állampolgárságra nevelés és a szociális kompetenciák fejlesztése, hisz olyan ifjú felnőtteket kívánunk nevelni, akik korszerű, általános műveltséggel rendelkeznek, motiváltak a munkára, tanulásra és képesek egészséges életvezetésre. Ismerik, és magukénak vallják a tradicionális erkölcsi értékrendet, a magyarsághoz, szülőhelyükhöz tartozásukat, ugyanakkor napjaink változó körülményeihez alkalmazkodni tudnak és elsajátítják a modern polgári létre felkészítő magatartási normákat, modelleket, a demokrácia alapvető szabályait. Fontosnak tartjuk, hogy tanulóink lássák hazánk helyzetét Európában, értsék és elfogadják az európaiság szellemiségét, törekedjenek más kultúrák megismerésére. A személyiségfejlesztésben fontos feladat a felelős társadalmi magatartás kialakítása, a megfontolt döntéshozatalra képes, aktív állampolgári szerepre, a demokratikus életforma gyakorlására való felkészítés, ezzel együtt a jogok és köteleességek összetartozásának tudatosítása.

Azt valljuk, hogy a hatékony tehetséggondozásban magasabb szintű gondolkodást, a feldolgozási készségeket és a tantárgyakon átívelő megközelítéseket kell hangsúlyozni. A diákok feldolgozási készségének fejlesztését a következőkre kell összpontosítani:

- kritikus gondolkodás
- kreatív gondolkodás
- problémakeresés és megoldás
- kutatás
- döntéshozatal

Az iskolák pedagógiai célkitűzései és a tanulmányi versenyeken szerzett tapasztalatok erősítettek meg abban, hogy szükség van az iskolai tehetséggondozásban az aktív állampolgárságra nevelés gazdagító programjára.

A program felépítése

A gazdagító program célja: egy közjogi probléma kiválasztása és tanulmányozása a diákok által, illetve a választott probléma megoldására készített portfólió. Az ismeret, melyet a résztvevők a probléma tanulmányozása során nyernek, nagyon értékes, hiszen a társadalmi kérdések iránti érdeklődés alapjait a középiskolás életkorban lehet hatékonyan kialakítani. Tudásuk és álláspontjuk másokkal való megvitatása pedig segít abban, hogy felismerjék: a polgárok cselekvő részvétele nélkülözhetetlen a demokratikus társadalom számára. *Általános célok:*

- ⇒ az összes érintett számára (gyerekek, tanárok, szülők, stb.) elsősorban élményeket és pozitív tapasztalatokat eredményezzen;
- ⇒ vállalható, reális, megvalósítható program jöjjön létre;
- ⇒ a projektek lebonyolítása valódi változásokat indítson el az iskolákban, lehetőség szerint hozzájáruljon egy érdemi demokratizálódási folyamathoz;
- ⇒ mind a gyerekek, mind a pedagógusok ösztönözve érezzék magukat az aktív szerepvállalásra, további tevékenységek tervezésére;
- ⇒ élményszerű megélése annak, hogy az egyének együttműködésén múlik a közösség sikere.

Nevelési célok. A program élményszerű, motiváló, a szereplők aktív részvételére épülő helyzet(ek) révén olyan tanulási folyamatot kínál a diákoknak, melynek során:

- ✓ *aktív állampolgári magatartáshoz* szükséges tájékozottságra tesznek szert: megértenek olyan fogalmakat, mint szabadság, demokrácia, állampolgárság, emberi jogok, esélyegyenlőség, kisebbségek, diszkrimináció, nemek közötti egyenlőség; megismerik a demokratikus rendszer ismérveit, intézményeit és azok feladatait, és gazdasági alapismeretekre tesznek szert;
- ✓ *fejlesztik készségeiket:* kommunikáció, vitakészség, konfliktusmegoldó képesség, csapatmunkára való képesség, projektervezés, önreflexiós készség, vállalkozói készség, aktivitás stb.;
- ✓ *pozitív értékek és attitűdök fejlődnek bennük:* például felelősségvállalás, tenni-és változtatni akarás, szolidaritás, empátia, máság tisztelete.

Közösségépítési cél. A program kinyitja az iskolák világát a helyi közösség és döntéshozók irányába, ami újfajta kapcsolatrendszer építésének lehetőségét hordozza.

A polgári kezdeményezések projekt aktív technikákra (kooperatív tanulás, tapasztalati tanulás), minden diák részvételén alapuló tanulási módszerekre épít (szimulációs játékok, viták, drámajáték, kreatív játékok, művészeti tevékenységek alkalmazásával). Mivel a program folyamatosan lehetőséget ad a tanulóknak az aktív

részvételre és a tartalom befolyásolására, így érdeklődésük is könnyebben fenntartható.

Fejlesztendő kompetenciák:

- ✓ kognitív kompetenciák: ismeretszerző, problémamegoldó, alkotó, rendszerező, szelektáló, integráló, képességek fejlesztése.
- ✓ személyes kompetenciák: önismeret, önbizalom, kreativitás, beleélő-képesség, kifejezőképesség, önértékelés fejlesztése.
- ✓ társas kompetenciák: empátia, tolerancia, együttműködés, szabálykövetés fejlesztése csoportkohézió növelés.
- ✓ állampolgári kompetenciák

A program résztvevői. A program tagjai különböző évfolyamokból és osztályokból vesznek részt a projektek megvalósításában, ez egyenlő esélyeket biztosít számukra az információkhoz való hozzáféréshez, azok feldolgozásához. Megteremti az egymástól való tanulás lehetőségét, a projektek folyamán egymáshoz, társaikhoz alkalmazkodniuk kell, erősödik a toleranciájuk egymás iránt. Egymás között fel kell osztaniuk a feladatokat, ez arra ösztönzi a tanulókat, hogy alaposan megismerjék egymás erősségeit és gyengeségeit. A projektek megvalósításához felelős magatartásra és segítőkészségre van szükség. A programba való beválogatásnál a következő szempontokat vesszük figyelembe:

- általános intellektuális képességek (lényeglátás, problémamegoldás, emlékezet, figyelem, kreativitás) színvonala (Tóth-féle Kreativitást Becslő Skála alapján, Tóth, 2004)
- bizonyos szaktárgyakban nyújtott teljesítmények: (anyanyelv, idegen nyelv, történelem);
- a tanulók korábbi iskoláiból küldött jellemzések;
- általános tanulmányi átlag;
- szaktanárok, osztályfőnökök véleménye, jellemzése;
- szülői vélemények;
- iskolai közösségi munka.

A tehetséggondozó program megvalósításának helyszíne az oktatási intézmény, de attól függően, hogy a projektek megvalósításának melyik fázisában járnak a diákok, bekapcsolódnak még külső helyszínek is, pl. Törvényszék, Önkormányzati Iroda, Parlament, Alkotmánybíróság, Minisztériumok stb. A foglalkozások heti rendszerességgel zajlanak, délutáni órák keretében, melyeknek hossza nincs szigorúan meghatározva. Átlagban 90 perces órákban kell gondolkodni, de az elvégzendő feladatoktól és a projektek különböző szakaszaitól tesszük függővé a foglalkozások befejező időpontját.

A projekt kivitelezésének szakaszai:

1. A probléma kiválasztása
2. Adatgyűjtés
3. Megoldási tervek elemzése, alternatív megoldás felvetése
4. A csoport portfólió elkészítése
5. Portfóliók bemutatása

A portfólió részkövetelményei:

- teljesség (probléma elterjedtsége, fontossága, problémára épülő közérdek)
- áttekinthetőség (felépítés, stílus, érthetőség)
- információk megfelelősége

- alátámasztás (példák, magyarázatok)
- grafikonok
- dokumentáció (helytállóság, szavahihetőség)
- alkotmányosság képviselője

A projekt kivitelezésének módszerei:

A), önállóan alkalmazható módszerek

- médiafigyelés, értékelés

B), csoport együttlétkor alkalmazható módszerek

- megbeszélés

- előadás

- ötletroham (brainstorming)

- kiscsoportos munka

- dialógus (párbeszéd)

- vita

Döntéstechnikák megismerése. Középiskolában szinte bármilyen intézménytípus (szakközépiskola, gimnázium) esetében alkalmazható ez a gazdagító program. A résztvevőket önkéntes alapon kell toborozni, de megfelelő pedagógiai eszközökkel motiválni is szükséges a sikerhez őket. Szükséges a szülői szervezet, a civil szervezetek és az intézményvezetés támogató segítsége is: mivel a szülők biztosítják személyes kapcsolataik révén azt, hogy a diákok kezdeményezéseit meghallgassák az önkormányzati szervek. Ezen keresztül erősödik az iskola és a szülők közötti kapcsolat, együttműködés, érdeklődő szülők is részt vesznek a projektben. Kiváló módszer arra, hogy a tanulók az iskola falain belül és kívül szabadidejüket hasznosan eltöltve, tartalmasan foglalják el magukat, bővítsék történelmi és állampolgári ismereteiket, fejlesszék képességeiket. Erősíti az intézményhez való kötődésüket, közvetlenebb kapcsolatba kerülnek tanáraikkal, önkormányzati hivatalokkal, jobban megismerik a demokratikus társadalom működését is. A gazdagító program során a nemzeti öntudatuk, hazaszeretetük is erősödik, pozitív emberi jellemvonások, erkölcsi értékek bemutatására nyílik lehetőség.

A program működése

Az önszerveződő közösségeknek csoportmunkában a következő feladatokat végzik:

1) *A tanulmányozandó probléma kiválasztása.* A munka első lépése, hogy a résztvevők kiválasztanak egy, a közvetlen környezetükben felmerülő problémát, melyet fontosnak, tanulmányozandónak és megoldandónak tartanak. A diákok először is a brainstorming segítségével alternatív javaslatokat tesznek. A brainstormingot a tehetségfejlesztő pedagógus irányítja vezetőként. A vezetőn kívül szükség van egy jegyzőre, aki a javasolt alternatívákat jegyzi le. Ezt a személyt kiválaszthatja a vezető, de a csoport tagjai is. A felmerült ötletek közül az egyes csoportok döntenek a különböző érvelési technikák segítségével. Nagyon fontos, hogy a csoportok olyan probléma megoldása mellett foglaljanak állást, amely valóban érinti őket személyesen, és amit a csoport minden egyes tagja magáénak érez. Csak ebben az esetben biztosított, hogy mindenki kiveszi a részét és hatékony munkamegosztás alakul ki a csoport tagjai között.

2) *Információgyűjtés.* Miután a résztvevők elhatározták, hogy mely problémát fogják tanulmányozni, szükségessé válik, hogy többféle forrásból információkat gyűjtsenek a témával kapcsolatban és értékeljék is azokat. Többek között meg kell vizsgálniuk azokat az intézkedéseket, jogszabályi háttérrel, melyeket az illetékes szerv jelenleg alkalmaz, illetve azokat is, amelyeket mások (pl. civil szervezetek) javasolnak a probléma kapcsán. Ebben a szakaszban a tanulók interjúkat, közvélemény-kutatásokat, hatásvizsgálatokat készítenek, melyek sikeres elkészítéséhez elengedhetetlen a jó kérdezés technikája. A közvélemény-kutatások eredményeit diagramokkal szemléltetik.

3) *A megoldási javaslatok kidolgozása.* A résztvevőknek ki kell dolgozniuk olyan lehetséges megoldási javaslatokat, amelyek szerintük az adott helyzetben hatékonyan oldanák meg a településen felmerülő problémát. Ebben a szakaszban alternatívákat állítanak fel, melynek során megvitatják a felmerült változatok előnyeit és hátrányait.

4) *Akcióterv kidolgozása.* A projekt résztvevőinek akciótervet kell készíteniük, melyben bemutatják, hogy milyen lépéseken keresztül és stratégiát követve próbálnák a kiválasztott problémát a megoldásig eljuttatni. Ebben a szakaszban nagyon fontos a logikus gondolkodás, hiszen a tanulóknak részletes stratégiai tervet kell készíteniük, melyben lépésről-lépésre megtervezik az akció részleteit.

5) *A program megvalósítása.* Végezetül az akciótervben foglaltaknak megfelelően további lépéseket kell tenni a választott probléma megoldásának előmozdítása érdekében. Ez a szakasz az érdekérvényesítés, az együttműködési készség fejlesztésének fázisa.

A program dokumentálása

A résztvevők a probléma feldolgozása során összegyűjtött és megírt anyagokat vagy egy papír alapú portfólió vagy egy digitális power point bemutató elkészítésével teszik közzé. A portfólió és power point bemutató egyaránt az információk metodikailag rendezett gyűjteménye, mely tartalmazhat írott nyilatkozatokat (értékeléseket, riportokat, kommentárokat), újságcikkeket, statisztikákat (táblázatokat, grafikonokat), tervrajzokat, fényképeket és más illusztrációkat.

Mind a papír alapú portfólió, mind a power point bemutató alkalmas arra, hogy kellően súlyozva jelenítsék meg a program legfontosabb elemeit, melyek így a kívülállók számára is érthetővé teszik a program egyes munkafázisainak egymásra épülését.

A program végeztével kerül sor a bemutatóra, ahol a programban résztvevők az általuk készített portfóliókat megszabott keretek között ismertetik a hallgatóság előtt. Az elkészített projektmunkák hosszabb távú nyilvánossága érdekében a papír alapú portfóliókból időszaki kiállítást lehet rendezni az intézményben, a power point bemutatókat pedig el lehet helyezni az érintett település, kistérség vagy régió honlapján, ezzel széles közönség számára is megismerhetővé téve a résztvevőknek a helyi közösség fejlesztéséért tett erőfeszítéseit.

Az ismeret, melyet a résztvevők a probléma tanulmányozása során nyernek, nagyon értékes, hiszen a lakóhelyükön található közéleti kérdések megvitatása segítséget nyújthat abban, hogy felismerjék: az állampolgárok cselekvő részvétele nélkülözhetetlen a demokratikus társadalom számára.

A tehetséggondozó program zárásaként a tanév végén sor kerül egy „demokrácia sétára”, melynek során ellátogatunk Budapesten a Parlamentbe, ahol részt veszünk

egy ún. parlamenti különórán, ahol a tanulók megismerkednek a parlamenti demokrácia alapjaival, betekintést nyernek az Országgyűlés munkájába, bővítik alkotmányos ismereteiket. A tanulókkal meglátogatjuk a plenáris ülést, megtekintjük az Országház néhány nevezetességét és felkeressük az Országgyűlési Könyvtárat. Ezt követően ellátogatunk az Alkotmánybíróságra, ahol megismerkedhetünk az alkotmánybírák felelősségteljes munkájával, megtapasztalhatjuk a hatalommegosztás elvét és betekintést nyerhetünk az alkotmányozás kérdésébe.

Fontosnak tartom, hogy a tehetséggondozó program tagjai a közvetlen környezetük politikai és civil intézményein és szervezetein kívül megismerjék az országos szerveket és működésüket.

Eredmények

Az aktív állampolgárságra nevelés gazdagító programja felkelti, illetve erősíti a tanulók érdeklődését a közélet, a jelen történései, a demokratikus társadalom felépítése és működése iránt. Az aktív, részvételen alapuló állampolgárságot és a szabad véleménynyilvánítás jogát gyakorolhatják a diákok. Jól megfigyelhetően növekszik a tanulók motivációs szintje. Szélesíti ismereteiket, megbízhatóbb alapot nyújtva a sikeres érettségi vizsgához. Számos tanulói kompetenciát fejlesztenek a polgári kezdeményezések (kognitív képesség, megfigyelő- és koncentrációs képesség, kérdéskultúra, kommunikációs- és kifejezőképesség).

A programnak köszönhetően tanulóink jobban kötődnek iskolánkhoz, városunkhoz, hasznos és értelmes elfoglaltságnak tartják ezt az "iskolán kívüli" elfoglaltságot, iránymutatást kapnak a szabadidő tartalmas eltöltéséhez és az aktív állampolgárság gyakorlásához. Történelmi látásmódjuk és szemléletük sokat fejlődik, megtanulnak a közélet eseményeivel kapcsolatosan érdemi kérdéseket feltenni és érdemi válaszokat keresni, a sokféle nézőpont között eligazodni, helyes irányokat keresni. Megismerik a szórakoztatva tanítás-tanulás folyamatát, állampolgári ismereteik bővülnek, hazafias nevelésük és nemzeti önérzetük elmélyültebb lesz. Együttműködési - együttgondolkodási képességeik fejlődnek, toleránsabbá, elfogadóbbá válnak.

A program alkalmas az általános intellektuális képességek és a speciális képességek párhuzamos fejlesztésére azáltal, hogy lehetőséget ad egy résztema elmélyült tanulmányozására. Fejleszti az önálló tanulás képességét, a produktív, absztrakt, komplex gondolkodási képességet. Készíti a tanulókat olyan produktumok létrehozására, amelyekhez új módszereket, anyagokat, formákat használnak. Ugyanakkor kiemelt eredménye a gazdagító programnak a személyiségfejlesztés (pl. motiváció, önismeret, alkalmazkodás, moralitás, viselkedéskultúra stb.) is.

A tehetséggondozó program során a következő problémákra találtak megoldást a tanulók:

- veszélyes gyalogos átkelőhelyek az iskola közvetlen közelében
- a drogok veszélyes hatásainak kivédése
- a szórakozóhelyek veszélyei
- a dohányzó fiatalok számának csökkentése
- az internet, mint függőség
- önkéntes közösségi szolgálat létrehozása
- a diszkrimináció csökkentése
- szelektív hulladékgyűjtés

- megújuló energiaforrások kiaknázása
- állatmenhelyek gondozása
- ifjúsági élet fejlesztése Egerben
- a könyvtár, mint közösségi tér

A tanulmányban bemutatott gazdagító program célja az aktív állampolgárságra nevelés, amely elengedhetetlen a mai világban, hisz elősegíti a harmonikus életvitel kialakítását és a közösségi beilleszkedést. A szociális és állampolgári kompetencia révén az ember hatékony és építő módon vehet részt a társadalmi és szakmai életben, az egyre sokszínűbb társadalomban, továbbá – ha szükséges – konfliktusokat is meg tud oldani. A történelem órákon a társadalmi folyamatokról, struktúrákról és a demokráciáról kialakult tudást felhasználva a diákok később aktívan részt vehetnek a közügyekben.

Az állampolgári kompetencia olyan képességeket is igényel, mint a közügyekben való hatékony együttműködés, a helyi és a tágabb közösségeket érintő problémák iránti érdeklődés, valamint a megoldásuk során tanúsított szolidaritás. Magába foglalja a közösségi tevékenységek és a különböző – helyi, nemzeti és európai – szinteken hozott döntések kritikus és kreatív elemzését, továbbá a döntéshozatalban (elsősorban szavazás útján) való részvételt.

E kompetencia alapja az a képesség, hogy az ember különféle területeken hatékonyan tud kommunikálni, figyelembe veszi és megérti a különböző nézőpontokat, tárgyalópartnereiben bizalmat kelt, és empátiával fordul feléjük. Az attitűdök vonatkozásában az együttműködés, a magabiztosság és az integritás a legfontosabb. Nélkülözhetetlen még a társadalmi-gazdasági fejlődés, az interkulturális kommunikáció iránti érdeklődés. Az attitűd fontos része a személyes előítéletek leküzdésére és a kompromisszumra való törekvés. Ide tartozik még a stressz és a frusztráció megfelelő kezelése, valamint a változások iránti fogékonyság. A program komplexitását mutatja az is, hogy a különféle kollektív tevékenységek végzése során a diákok megismerhetik egymás erősségeit, gyengeségeit, és észrevétlenül megtanulják figyelembe venni diáktársuk sajátosságait, kívánságait és igényeit is. A kooperatív tanulás közben lehetőség adódik több szociális képesség fejlesztésére, a mások javát szolgáló, segítő magatartás formálására, amelyek fokozatosan alakulnak ki. A kooperatív tanulás során ez szinte észrevétlenül fejlődik, a kialakított helyzetek kiváltják a tanulók egymás iránti segítő attitűdjét. A szociális kompetenciák fejlesztése eredményesebb, amikor a tanulók együtt dolgoznak, hiszen ebben az esetben teljesen normális és magától értetődő az, hogy a diákok megosztják egymással ötleteiket, megbeszélik gondolataikat, együttműködnek. Egy ilyen környezetben nagyon sok lehetőség nyílik a segítségadásra, a barátkozásra, a társas érintkezéshez szükséges készségek gyakorlására. Ez a gazdagító program egyaránt lehetőséget kínál a tehetséges tanulók erős és gyenge oldalának fejlesztésére.

Felhasznált irodalom

- BALOGH László (2012). *Komplex tehetségfejlesztő programok*. Debrecen: Didakt.
TÓTH László (2004). *Pszichológiai vizsgálati módszerek a tanulók megismeréséhez*. Debrecen: Pedellus Tankönyvkiadó.